

BIBLIOGRAFIE

A. ONUITGEGEVEN BRONNEN

RABR : Rijksarchief Brussel

ïFonds Rekenhof

nr. 1072 Leenregister Burg Brugge	1365
nr. 1073 Leenregister Burg Brugge	1381
nr. 1074 Leenregister Burg Brugge	1384
nr. 13675-13704 Rekeningen van de Baljuw van Brugge	1385-1458
nr. 45925 Leenregister Burg Brugge	1330

RAB : Rijksarchief Brugge

Fonds Burg Brugge

nr. 1 Leenregister	1468
nr. 2 Leenregister	1501
nr. 3 Leenregister	1452-1743
nr. 4 Leenregister	18e E
nr. 5 Leenregister	1642
nr. 6 Leenregister	1683

Register Brugse Vrije

nr. 23-59 Rezolutieboeken Brugse Vrije	1504-1785
nr. 142-522 Rekeningen Brugse Vrije	1397-1791
nr. 582 Register Herbergen	1768
nr. 603-605 Dossier over de bouw van nieuwe sluizen	1784-87
nr. 3444-3525 Rekeningen Parochie Knokke	1625-1793
nr. 12436-12470 Rekeningen Kerk Knokke	1581-83; 1632-1797
nr. 14988-89 Rekening Watering Volkaartsgote	1782-84
nr. 15981 Ommeloper Reigaarsvliet	kopie ± 1600

Bundels Bruse Vrije

nr. 4226 Dossier Hazegrassluis	1785
nr. 4229 Dossier Hazegrasfort	1785
nr. 5266 Bundel Zeewerken	1721

nr. 5284 Graven van de watergang naar de Hazegrassluis	1786
--	------

Fonds Aanwinsten

nr. 1912 Renteboek St.-Janshospitaal	± 1310
nr. 2358-60 Proces Monterey	1719-22
Verpachting Hazegras	1706
nr. 3294 Rekeningen Watering Volkaartsgote	1714-1807
nr. 3295 Handboek Watering Volkaartsgote	1750
nr. 3296 Beschrijving Watering Volkaartsgote	1715
nr. 3512 Ommeloper Parochie Knokke	1682
Beterding	1659
nr. 3590 Ommeloper Parochie Westkapelle	1674
nr. 3619 Ommeloper Vagevierspolder	1599
nr. 3655 Ommeloper Watering Greveninge	1601
nr. 3712 Ommeloper Hof van Kalvekete	1670
nr. 4880 Argumenten van Pastoor P. Trouveyn in zijn proces tegen de Bisschop van Brugge	1773
nr. 6217 Ommeloper Reigaarsvliet	kopie 1772
Nieuw Kerkarchief	
nr. 279 Rekeningen Tiende Ambacht Lissewege	1576; 1592; 1597; 1600; 1603; 1611; 1616
nr. 298 Verpachting Tiende Ambacht Lissewege	1601
nr. 326 Ligger Tiende Ambacht Lissewege	1639
nr. 373 Staat van de inkomsten van de pastoors in de dekenij Brugge	1527
nr. 396 Kerkvisitatie Deken Damme	1619-24
nr. 397 Kerkvisitatie Deken Damme	1639-42
nr. 399 Kerkvisitatie Deken Damme	1716
nr. 400 Kerkvisitatie Deken Damme	1764
nr. 401 Kerkvisitatie Deken Damme	1771

Oud Kerkarchief nr. 416 Lenen Sint-Kwintinsabdij 1407; 1617; 1674 Kerkarchief D'hoop nr. 1093 Schouwing Kerk Knokke 1771	Inventaris 65 : Verzameling Kaarten 17e-18e E <i>KOO : Kommissie Openbare Onderstand te Brugge</i>
Charters blauw nummer	Archief St.-Janshospitaal nr. 8A Ommeloper Reigaarsvliet 1447
Fonds Blankenbergse Watering Portefeuille nr. 17 (Knokke), 45 en 54 van de kaartenverzameling van E. Jonckheere 18e-19e E	<i>ABB : Archief Bisdom Brugge</i> Reeks F nr. 178 Ligger Kerk en Dis Knokke 1573 Ligger Kerk en Dis Knokke 1645 nr. 179 Register Kerk Knokke 1756 nr. 183 Rekening Kerk Knokke 1791 nr. 184 Patentrechten 1802
Inventaris Wateringen nr. 717 Ommeloper Reigaarsvliet kopie 17e E	Reeks G nr. 272 Rekening Tiende Bisdom Brugge 1683
Fonds E. Jonckheere nr. 1200 Ommeloper Parochie Sint-Anna 1573 nr. 1249 Ommeloper Reigaarsvliet kopie 1647	Reeks H nr. 79 Verpachting Tiende Ambacht Lissewege 1649; 1684
Fonds Gilliodts nr. 19 Ommeloper Watering Volkaarts- gote 1600 Ommeloper Papenpolder 1697 nr. 20 Ommeloper Volkaartsgote 1690	<i>ADN : Archives Départementales du Nord (Rijsel)</i> Répertoire M. Bruchet Serie 28 H 81 : charters nr. 1652-91 1255-1568
Verzameling Kaarten K. Mestdagh nr. 619-642 Knokke 18e-19e E nr. 1894 Heerlijkheid Kalvekete 1788	<i>GEMEENTEHUIS KNOKKE</i> Atlas Buurtwegen 1844 Atlas Waterlopen 1883
Verzameling Kaarten Provincie	<i>AFS : Archief Familie Serweytens</i> Kaart van Serweytens' duinen te Heist en Knokke 1864 Kaart van de duinen van Heist 1867 Kaart Serweytens' duinen met de hoeve ± 1870 Kaart van de duinen van Heist 1887 Uittreksel kadastrale ligger 1899 Kaart Serweytens' duinen ± 1900 Plan Verkaveling Serweytens' duinen ± 1900
Verzameling Kaarten-Plannen	<i>ANH : Archief Nieuw Hazegres</i> Doos 1
<i>SAB : Stadsarchief Brugge</i>	
Rekeningen Stad Brugge 1280-17e E Leenregister Burg Brugge 1435 Leenregister Burg Brugge 1501 Groenenboek C 16e-17e E Verzameling Kaarten 15e-18e E Hallegeboden 1530-42 Ferieboek 1556-57 Staat van Goederen nr. 1378 1630	
<i>SAG : Stadsarchief Gent</i>	
Charters Stad Gent 14e-15e E	
<i>RAG : Rijksarchief Gent</i>	

- Bundel 1		Akkoord met Ph. F. Lippens om NHP in te dijken	1784
Oorkonde van Gaultier Poulain van 1426	kopie 1640	Kaart Zwinmondig	1872
Bevestiging van deze oorkonde door Filips de Goede in 1428	kopie 1640	Doos 3	
Oorkonde van Maximiliaan van Oostenrijk van 1479	kopie 1640	- Bundel 14	
Akte van Willem de Wilde van 1479	kopie 1640	Bestuursreglement NHP en ZP	1848
Ontvangstbewijzen van J. Prevost, ontvanger van de Domeinen te Shuis 1600-1604; 1639		- Bundel 14 bis	
- Bundel 2		Verkoop perceel van ZP aan de Belgische Staat voor het Telegraafbureau	1855
Meting Hazegras door Marissien en Michiels	1641	- Bundel 15	
Pachtbrieven van de Oude Hazegraspolder, gegeven door P. Velardo, intendant van Markies Tarrazona	1650-60	Protest van ZP tegen de bouw van het Reddingsstation	1840
Verslag Oude Hazegraspolder van M. Wouters, ontvanger van Tarrazona	1660-65	- Bundel 16	
- Bundel 2 bis		Ingenieurs van Bruggen en Wegen bezoeken de strekdammen in het Zwin	1851
Uittreksel Rekeningen 1710, 1711 en 1712 van Ch. Joets, ontvanger van de Monterey's	1718	- Bundel 18	
- Bundel 3		Uittreksels Rezoluties NHP en ZP	1849-53
Verkoop Hazegras door Sotello, intendant van de Monterey's	1715	Brief van Aug. Lippens over het plan om de Zwinschorren in te dijken	1868
- Bundel 3 bis		Brief van idem over het eigendomsrecht van de Zwinschorren	1871
Verklaring van F. Delporte, ontvanger van de Heren van Maldegem	1723	Doos 4	
- Bundel 3 ter		- Bundel 31	
Plan van J. Laureins om het Hazegras in te dijken	1755	Korrespondentie over NHP	1874-76
Brief van het Rekenhof aan de Raad van Financiën	1756	- Bundel 33	
- Bundel 3 quater		Vonnis tegen de Belgische Staat in de zaak Hazegras	1876
Verpachting van het Hazegras door Pecsteen, intendant van de Hertog van Croy	1768	Verkoop percelen NHP (plakbrief)	1805
- Bundel 5		Verkoop van het Hazegras door Sotello, intendant van de Monterey's	1716
Oktrooi van Jozef II aan de Hertog van Croy om het Hazegras in te polderen	1782	Protest NHP tegen de afdamming van het Zwin	1872
- Bundel 6		- Bundel 19	
De erfgenamen Joets en van Overloop verkopen het Hazegras	1784	Akkoord tussen België en Nederland om het Zwin af te dammen	1871
- Bundel 7		- Bundel 21	
Verkaveling NHP door Ph. F. Lippens	1784	Uittreksels Rekeningen ZP	1844-62
Bestek van Ph. F. Lippens om NHP in te dijken	1784	- Bundel 22	
Verkaveling ZP door Ph. F. Lippens	1787	Akkoord tussen de Fiskalen van Vlaanderen en Ph. F. Lippens	1786
- Bundel 8		Uittreksels Rezoluties NHP	1786-93
		- Bundel 26	
		Lijst bewijsstukken Hazegras door advocaat Rolin	1872
		- Bundel 27	

Kaart Internationale Dijk		Korrespondentie van A. Lippens met het Ministerie van Openbare Werken over het plan om het Zwin af te dammen	1867
- Bundel 28		Akkoord tussen NHP en de erven Vandamme om het Zwin af te dammen	1867
Dokumenten aangaande proces NHP-Belgische Staat	1874	Bestek bouw nieuwe Hazegrassluis	1868
Brief van Bruggen en Wegen aan Aug. Lippens	1873	Bestek nieuwe watergang in de geplande polder	1868
- Bundel 29		Plan van Lansen om het Zwin af te dammen	1869
Brief van NHP aan de Belgische Staat om schadevergoeding te eisen	1883	Bestek van de internationale indijking van het Zwin	1871
- Bundel 34		Brief van de Raad van Vlaanderen aan de Domeinen over het het dijkplan van Ch. Joets	1714
Uittreksels van de kadastrale ligger Watergeschoot NHP	1870-85 1850-60	Brief van J. Raes over het genoemde plan	1714
- Bundel 37		Kaart Oost-Waterschap	1889
Eigendomsbewijzen van het Hazegras, verzameld door Rolin	1869	Kaart Hazegras door Bouuaert-Goethals	1792
- Bundel 40		- Bundel 1	
ZP verkoopt gronden aan Van Bunnen, Verwee en anderen	1885	Korrespondentie van Ph. F. Lippens met Debrou	1786
- Bundel 43		- Bundel 2	
Eigenaars ZP	1870	Verkoop delen NHP door Pecsteen aan Ph. J. Lippens	1819
- Bundel 43 bis		Korrespondentie over de strekdammen in het Zwin	1845-53
Kaart Oost-Waterschap	1888	- Bundel met plan van 1861 om het Zwin af te dammen	
Moniteur Belge	15/10/1889	Korrespondentie over dit plan	1859
Doos 5		- Bundel over NHP	
- Bundel 47		- Bundel over de duinen van Knokke en Heist	1871-74
Korrespondentie van de Belgische Staat met ZP over eigendomsrecht	1890	- Bundel uittreksels Rezoluties en Rekeningen NHP en ZP	1858
- Bundel 49		- Bundel 1876-83	
Betwisting ZP-Borre over de Paulusvaart	1844	La Belgique Judiciaire	6/3/1879
Verkoop van de Oude Hazegraspolder door de Hertog van Croy	1828	- Bundel uittreksels Rezoluties ZP	1849-90
- Bundel 50		- Bundel Bebossing Duinen	
Grenspaling tussen de Duinen van Serweytens en ZP	1894	Rapport van het Ministerie van Landbouw	1888
Meting ZP door A. Vandewattijne	1856	Doos 7	
Aanleg Zoutelaan	1887	19 Rekeningen NHP	1784-1810
- Bundel 54		Doos 8	
Beschrijving WLP	1872	8 Rekeningen NHP	1810-26
Eigendomsrecht WLP	1872	Verslag Vergadering Gelanden	13/5/1826
- Bundel 56		Rekening NHP door Ph. J. Lippens	1831-45
Bestek van de Internationale Dijk	1872	Rekening NHP en ZP door Ch. Rabaut	1817-41
Doos 6			
- Bundel plannen om het Zwin af te dammen			
Kommentaar van Lansen bij zijn dijkplan	1867		

Rekening NHP en ZP door Boschman 1827-34
Rekening NHP door weduwe Ph. J. Lippens 1849

Doos 10

Korrespondentie Ph. F. Lippens met de Hertog van Croy 1784
Verkoop oogst NHP 1786-87
Korrespondentie aangaande tienderecht NHP 1789-90
Verpachting Hazegrasfort 1788

Doos 11

- Bundel met 7 Rekeningen Generaliteit Hazegrassluis 1847-68
- Dossier Vuurtoren
Korrespondentie aangaande het Telegraafbureau 1854-56
Korrespondentie aangaande de Vuurtoren tussen ZP en E. Piens 1870-78
Kaart omgeving Vuurtoren 1878
Verslag Kamerzitting over de toestand van de zeeduinen 27/3/1884

Doos 14

Verslag Ontginning NHP 1785
Dagboek Veldwerk NHP 1786
Meting Ploegwerk NHP 1788
Plakbrieven met de verkoop van de oogst WLP 1877-83
Procesverbaal met de grenspaling in het Zwin 15/3/1869
Plakbrieven verkoop oogst WLP 1881-84
Plakbrieven verkoop doornen ZP 1880-85
- Bundel Graspacht Hazegras
Korrespondentie J. Vanhoutte 1844-49
Jaarverslagen Graspacht ZP 1836-80

Doos 15

Pachtinkomsten ZP 1887-92
Varia aangaande eigendomsrecht Hazegras 1881-92
- Rekenboeken
Jaarverslagen Graspacht Hazegras 1881-1912
- Bundel Duinen
Rapport van de schade van de

storm van 23/11/1908
- Bundel 42
Kaart ZP 1852
Bundel Pachtbrieven ZP 1820; 1813-15

Verzameling kaarten (niet gekatalogeerd)
Het Hazegras door O. van Marissien en Michiels 1641
Het Hazegras door C. Bouuaert en J. Goethals 1792
De Watering ZP door J. Debruyen 1787
Het Hazegras door Donche 1783
Kavel 5 en 6 NHP 1785
De Zwinstreek 1839
De Watering ZP 1853
De Watering NHP door Ph. F. Lippens 1785
De kavels WLP 1876
Het Hazegras 1870
De schorren van de Watering ZP door Vandewattijne 1812
Het waterschap Hazegrassluis 1889
Kavel 1 NHP ± 1790
De Zwinschorren 1854
WLP met de grenspalen 1873
Ontwerp Zoutelaan 1887
Inlaagdijk NHP 1837
De Zoute Duinen met de molen Vandamme 1878

B. GEPUBLICEEERDE WERKEN
EN ARTIKELSEN

Ameryckx J.: Bodemkaart van België, Westkapelle 11 E en het Zwin, 1954.

Verklarende tekst bij de Bodemkaart, 1954.

Ameryckx J.-A. Verhulst: Verslag van het Colloquium van Bodemkundigen en Historici over enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte, Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, Voorlichtingsreeks nr. 22, p. 1-24, Gent, 1958.

Ameryckx J.: Hoe ontstonden de Belgische Zeepolders? Wetenschappelijke Tijdingen, nr. 6, p. 241-252, 1960.

Blanchard R.: La Flandre, Rijsel, 1960.

Chappuis G.: Histoire générale de la guerre de Flandre, Paris, 1622.

- Chastelain J.D.*: Bloei en Verval van de Zwinstreek, vertaald door Mesritz A., Brussel, 1957.
- Coornaert M.*: Koudekerke-Heist, Topografie en Toponomie van Heist-aan-Zee tot omstreeks 1860, 1965.
- Coornaert M.*: Uitkerke, Topografie, Geschiedenis en Toponomie van Uitkerke en Sint-Jan-op-Dijk tot omstreeks 1900, 1967.
- Coornaert M.*: Bijdrage tot de historische geografie van de Vlaamse kustvlakte, Handelingen Geschiedenis Gent, deel 21, 1967.
- Coornaert M.*: Sint-Pieters, Topografie, Geschiedenis en Toponomie van St.-Pieters-op-de-dijk tot 1899, 1972.
- De Bruyn C.A.-Reinders H.R.*: Nederlandse Vestingen, Bussum, 1967.
- De Flou K.*: Woordenboek der Toponymie van westelijk Vlaanderen, 1914-38.
- De Hullu J.*: De verovering van het land van Cadzand onder het beleid van Prins Maurits van Oranje in 1604, Breskens, 1904.
- De Langhe J.*: De oorsprong van de Vlaamsche kustvlakte, Knokke, 1939.
- Dendooven L.*: De nieuw-hazegras-polder, Tielt, 1938.
- De Smet A.*: Het waterwegennet ten noordoosten van Brugge in de XIIe eeuw, Revue Belge de Philologie et d'Histoire, deel 13 en deel 14, 1933; 1934.
- De Smet A.*: De geschiedenis van het Zwin, de Vlaamsche Gids, Brussel, 1939.
- De Smet J.*: De oude kaarten van de streek van het Zwin en de Brugse haven in de Middeleeuwen, West-Vlaanderen, jaargang 10, p. 169-173, mei-juni 1961.
- Devliegher L.*: Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 4, De Zwinstreek, Tielt, 1970.
- D'hont*: Dagklapper uit Knokke, Tielt, 1970.
- Drubbel J.*: Kaart Wateringen Eiesluis-Reigaarsvliet, 1838.
- Drubbel J.*: Beschrijving Wateringen Eiesluis-Reigaarsvliet, Brugge, 1839.
- Duclos A.*: Bruges, Histoire et Souvenirs, Brugge, 1910.
- Gilliodts L.-Van Severen*: Bruges, Port de Mer, Ann. Soc. d'Emulation, Brugge, deel 44, 1894.
- Duvivier Ch.-De Poortere Ch.*: Mémoire pour le Hazegras Polder et le Zoute Polder, Mechelen, 1904.
- Gottschalk M.*: Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen, Assen, 1955.
- Jonckheere E.*: L'origine de la côte de Flandre et le bateau de Bruges, Brugge, 1903.
- Jonckheere J.*: Le contrée de Knocke et du Zwyn au XVIIeme siècle, Brugge, 1912.
- Koppman K.*: Das Seebuch, Niederdeutsche Denkmaler, Band I, Bremen, 1876.
- Lang A.*: Geschichte des Seezeichenwesens bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts, 1965.
- Luyckx Th.*: Brugge, de oude Zwinstad, Amsterdam, 1949.
- Opdrinck J.*: Knocke-sur-Mer, Histoire et Souvenirs, Knokke, 1913.
- Pannier N.*: De datering van de Duinkerke III B transgressie en het dijksysteem ten noorden van Brugge, Handelingen Geschiedenis Gent, deel 24, p. 113-126, 1970.
- Popp P.*: Kadasterkaart Knokke, 1845.
- Van Dale J.*: Reglement voor de scheepvaart en de heffing der tollén op het Zwin, Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuws-Vlaanderen, deel 5, 1860.
- Van de Vyvere A.-Verhaeghe L.*: Mémoire en cause de l'Etat Belge contre le Hazegras-polder et le Zoute-Polder, Gent, 1907.
- Van Steene G.*: De Zeekust en Knokke, Brugge, 1930.
- Verbruggen J.F.*: Het leger en de vloot van de graven van Vlaanderen, vanaf het ontstaan tot in 1305, Brussel, 1960.
- Verhulst A.*: Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200, Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden, deel 14, p. 1-37, 1959.
- Verhulst A.*: Het landschap in Vlaanderen, Antwerpen, 1964.
- Waterschoot M.*: De Vlaamsche kustvlakte, Bijdrage tot de geschiedenis van het Vlaamsche polderland langs zee en Honte, Langemark, 1939.
- Wijn J.W.*: Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits, Utrecht, 1934.

KOMMENTAAR BIJ DE BIBLIOGRAFIE

Heden ten dage is het niet meer mogelijk om de volledige bibliografie van een historisch onderwerp op te stellen. Er is trouwens reeds zeer veel over het Zwin geschreven. Sommige publikaties uit de 19e eeuw kan men niet meer vinden. In het buitenland hebben bepaalde historici, in een of andere studie, ook het Zwin besproken. Deze werken zijn niet allemaal meer te bereiken, zelfs niet artikels die vele jaren geleden in ons land in een of ander weinig bekend tijdschrift gepubliceerd werden. Tenslotte zijn er studies aangaande de Zwinstreek, b.v. licentiaatsverhandelingen, die totnogtoe het daglicht niet zagen.

Wanneer we dan de vele boeken en artikels overzien, die enigszins op de geschiedenis van het Zwin betrekking hebben, dan maken we dezelfde bedenkingen als M. Gottschalk. Bij haar bespreking van de literatuur van haar 'Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen' komt schrijfster tot de volgende besluiten. Er bestaat geen enkele diepgaande studie. Het is wel zo dat sommige auteurs interessante teksten publiceren, ofwel nuttige tekstbronnen aanwijzen. Maar verscheidene historici hebben, wegens het gebrek aan kennis van de topografie en de historische geografie, verkeerde voorstellingen van de Middeleeuwse toestand opgebouwd, en deze op kaarten gerekonstrueerd.

Latere schrijvers namen, zonder zelf de bronnen te onderzoeken, deze foutieve rekonstrukties over, en verergerden soms de verwarring. M. Gottschalk achtte Wij vonden echter ettelijke misvattingen betreffende het ondoenlijk om al het verkeerde terecht te wijzen. De historische geografie van de Zwinstreek, die absoluut moeten aangetoond worden. Daarom geven we hieronder enige commentaar bij een aantal van de boven opgesomde werken.

L. Gilliodts-Van Severen: Bruges, Port de Mer, 1894.

Dit werk handelt uitvoerig over de langdurige en kostelijke inspanningen, die de stad Brugge in de 16de eeuw verricht heeft om met de zee verbonden te blijven. Het eerste deel bespreekt de werken, die de vaarweg tussen Brugge en de zee moesten bevaarbaar houden, o.a. het graven van het Oostburgse Kanaal en van de Verse Vaart. In het tweede hoofdstuk weidt de schrijver uit over de plannen om meer water naar

het stroomgebied van de Zuid-Leie aan te trekken. Brugge heeft gepoogd een rechtstreekse verbinding tussen de eigenlijke Leie en de Brugse Leie te bekomen.

E. Jonckheere: L'origine de la côte de Flandre et le bateau de Bruges, 1903.

Schrijver kan slechts steunen op de gebrekkige stand van de historische geografie op het einde van de 19de eeuw. Verder waagt hij zich aan een aantal onwaarschijnlijke interpretaties van plaatsnamen. Tengevolge van deze twee feiten kan hij te en rond Brugge de loop van de eigenlijke Reie niet vinden! Hij tracht de Vlaamse kustvlakte in de 4e eeuw te rekonstrueren. Zijn kaart is zeer misleidend, want daarop situeert hij elementen die eeuwen jonger zijn. De nederzettingen die hij op zijn tekening aanduidt, bestonden in de bedoelde periode nog niet, tenzij misschien Brugge.

R. Blanchard: La Flandre, 1906.

Het 8ste hoofdstuk handelt over het ontstaan van de Vlaamse kustvlakte. Maar de toenmalige kennis van de historische geografie liet schrijver niet toe een duidelijk inzicht te krijgen in de periodes van de geleidelijke aanslibbing en inpoldering van de Zwindelta. Ook miste hij de historische bronnen om het ontstaan van sommige polders en van de duinen precies te situeren.

Hij ziet te Knokke „deux lignes de dunes, très nettement séparées par la dépression appelée Zoute-Panne”. De zuidelijkste keten kent de schrijver uit het Transport van 1408. De noordelijkste keten is, zo meent schrijver, eerst in de 19e eeuw na de indijking van de Zoute Polder ontstaan.

Waar schrijver spreekt over het stroomgebied van de Reie, daar beschouwt hij de Waardammebeek als de bovenloop van de genoemde rivier. Betreffende het Zwin schrijft hij terecht dat deze waterloop de oostelijke monding van de Leet geweest is, maar hij ziet niet in dat het Zwin tegelijk de benedenloop van de Reie vormde. Schrijver wijst ook op het feit de Friezen de Zinkval — later Zwin genoemd — eertijds als hun zuidgrens beschouwden.

A. Duclos: Bruges, Histoire et souvenirs, 1910.

In zijn eerste hoofdstuk handelt schrijver over de his-

torische geografie van het Brugse. Daarbij steunt hij op Blanchard en anderen. Hij heeft geen inzicht in het ontstaan van de Vlaamse kustvlakte. Tengevolge daarvan stelt hij de oorsprong van enkele polderparochies, o.a. Lissewege, Dudzele, Mude en Knokke, een paar eeuwen te vroeg. Het stroomgebied van de Reie, zowel stroomopwaarts als stroomafwaarts Brugge, is hem niet duidelijk.

E. Jonckheere : La contrée de Knocke et du Zwyn au XVIIeme siècle, 1912.

Schrijver bespreekt vooreerst het dijkensstelsel tussen de Gentele en het Zwin. Hij kent het tracé van de meeste oude dijken, maar ondervindt moeilijkheden wanneer hij poogt die in de tijd te situeren. Hij heeft de dijken van enkele kleinere polders te Knokke en Mude niet gevonden. Door dit alles bezat hij niet voldoende inzicht in het landwinningsproces, dat van Brugge uit de gehele westoever van het Zwin op de zee heroverd heeft.

Jonckheere noemt een aantal oude waterlopen in de streek ten westen van het Zwin. Hij doet niet veel meer dan die situeren. Wanneer hij tracht een paar ervan te dateren, of hun functie te bepalen, dan voelen we dadelijk dat de nodige geografische en historische inlichtingen hem ontbreken. Hij toont niet aan dat de vele waterlopen ten noorden en ten noordoosten van Brugge gediend hebben, enerzijds om de afwatering van de streek te verzekeren, anderzijds om Brugge met de zee verbonden te houden.

Tenslotte geeft de schrijver een opsomming van de oude forten op de west- en de oostzijde van het Zwin. Hij kent in de bedoelde streek geen enkele versterking uit de tijd vóór 1600. Hij verklaart terecht dat het Izabellafort een centrale positie nam in de Spaanse verdedigingslinie. Spijtig genoeg gelooft hij dat dit fort diende om de Hazegrassluis te beschermen. Deze sluis werd pas in 1785 gebouwd.

J. Opdedrinck : Knocke-sur-Mer, Histoire et Souvenirs, 1913.

Schrijver excerpeerde heelwat historisch materiaal, vooral uit ommelopers van de waterschappen, rekeningen van de parochie en van de kerk, en het archief van de moderne gemeente. Op die manier kan hij veel wetenswaardigheden brengen over de parochie van het Oud Regiem, de duinen, de polders en het

Zwin. Talrijke interessante details verliezen hun waarde omdat ze, ofwel niet op het terrein gesitueerd worden, ofwel niet in een chronologische volgorde ingepast worden. Ook wordt er te veel aandacht aan legenden besteed.

Opdedrinck heeft onvoldoende inzicht in de geleidelijke verslibbing van de westelijke Zwinoever, waaruit het grondgebied van Knokke geboren is. We geven toe dat de historische geografie nog in een primitief stadium stond. Maar het is ook waar dat schrijver veel interessante documenten niet geraadpleegd heeft. Kende hij die niet, of kon hij die niet bereiken? We bedoelen de rekeningen van het Brugse Vrije, van de Baljuw van Brugge, en van de stad Brugge, alsmede het archief van de vier polders van het Hazegras. Deze documenten zijn onmisbaar voor de paragrafen die handelen over de polders, de waterschappen, de scheepvaart op het Zwin, de fortificaties langs het Zwin, de feodaliteit te Knokke.

Het boek heeft zijn waarde wanneer schrijver als ooggetuige optreedt. Hij kende de specifieke flora en fauna van de duinen. Hij steunde op het getuigenis van hen, die in het laatste kwart van de 19e eeuw de allereerste grondslagen van de badstad legden. Hij beschrijft de gemeente Knokke, zoals hij die in het begin van de 20e eeuw met eigen ogen zag. Het is echter spijtig dat hij zijn waardevolle topografische en toponimische gegevens uit de periode 1880-1910 niet op een kaart samengebracht heeft.

G. Van Steene : De Zeekust en Knokke, 1930.

Het werk betekent een goede gids voor degenen, die wensen interessante zaken te vernemen over het landschap en de zee. Van Steene toont zich een uitstekend kenner van de fauna en de flora van de zeeoever en van de duinen, alsook van de zeevisserij. Hij wijdt enkele paragrafen aan de oorsprong van de badstad. Zijn inlichtingen stammen vooral uit Opdedrinck en het gemeentelijk archief.

Waar schrijver handelt over de geschiedenis van Knokke, daar herhaalt hij een aantal niet gefundeerde stellingen van sommige voorgangers. Het zou ons te ver leiden, indien we al deze verkeerde opvattingen hier zouden weerleggen. We wijzen alleen op de twee kaarten, waarmee schrijver poogt de situatie van de Zwindelta in de vroege Middeleeuwen te reconstrueren. Hier bouwt hij op gefantazeerde voorstellingen van oudere auteurs.

M. Waterschoot : De Vlaamsche kustvlakte, 1939.

Schrijver steunt op een aantal historici, die reeds de kustvlakte of het Zwin behandeld hebben. Deze auteurs beschikten meestal over een gebrekkige kennis van de historische geografie. Waterschoot bespreekt de Zwindelta. Hij begrijpt wel dat de huidige monding van de Wester-Schelde niet de voornaamste was in de Middeleeuwen. Maar door het feit dat hij de zogenaamde kaart van Gwijde van Dampierre als een volwaardig historisch document beschouwt, verliest hij uit het oog dat de Wester-Schelde toentertijde ten westen van Wulpen uitmondde, d.i. langs de brede Zinkval, de zeearm die later de naam Zwin gekregen heeft.

Waterschoot heeft het recht voor wanneer hij schrijft dat de Wester-Schelde haar monding tussen Wulpen en Walcheren gedurig verbreedde, en dat daardoor het eigenlijke Zwin begon te verlanden. De aanslibbing bracht inpoldering mede. Schrijver weet wel dat de indijking van het binnenland uit gevorderd is, maar ziet niet dat de bewoners van de aanpalende Zandstreek eerst de Vlaamse kustvlakte als schapenweide in gebruik genomen hebben, en dat ze daarna met het inpolderen begonnen zijn. Waterschoot vermeldt gegevens over het inpolderingswerk langs de gehele Vlaamse kust. Hij gaat echter niet chronologisch en niet topografisch te werk.

J. De Langhe : De oorsprong van de Vlaamsche kustvlakte, 1939.

Verscheidene hoofdstukken worden gewijd aan de geologie, vooral aan de voorhistorische periode. Wanneer schrijver over de Middeleeuwse toestand handelt, dan mist hij de latere bevindingen van het Centrum voor Bodemonderzoek. De Vlaamse kustvlakte bestond gedurende de Duinkerke II ongetwijfeld uit een aantal grotere en kleinere eilanden. Maar we kunnen niet meer aannemen dat er, na de genoemde transgressie, nog een eiland Lissewege of een eiland Koudekerke bestaan heeft.

In de laatste hoofdstukken somt schrijver allerlei topografische en toponimische details op, die hij haalt uit de ommelopers van de streek tussen de Gentele en het Zwin. Hij maakt daarvan geen historische studie. Volgens zijn 'Woord vooraf' was dat niet zijn bedoeling. Zijn verdienste op het vlak van topografie en de toponimie bestaat daarin, dat hij de kaart van Drubbel (1838) op verscheidene plaatsen bijgewerkt

heeft. We gaan echter niet akkoord met de ligging van een paar kleinere dijksectoren, zoals hij die tekent.

Th. Luyckx : Brugge, de oude Zwinstad, 1949.

Schrijver beschouwt Brugge als de Zwinstad bij uitsteking. Maar de vaarweg tussen de genoemde handelsstad en de zee is hem niet duidelijk. Enerzijds situeert hij Brugge als een 'aanlegplaats bij de boorden van het Zwin', anderzijds beschouwt hij Damme als de plaats waar de Reie in het Zwin uitmondde. Hij beklemtoont zeker het feit dat Brugge zijn bloei aan het Zwin te danken had.

Luyckx verklaart dat de verzanding van de vaarweg de overzeese handel van Brugge ten onder gebracht heeft. Deze bewering is slechts gedeeltelijk juist. In onze monografie 'St.-Pieters' en in de onderhavige studie wijzen we erop dat Brugge, na de afdamming van zijn natuurlijke vaarweg ca. 1060, bijna altijd door een of ander kanaal met de zee verbonden gebleven is. Het is wel waar dat de handel van de Bruggelingen af en toe een moeilijke periode doormaakte.

M. Gottschalk : Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen, 1955.

Schrijfster aanvaardt bewoning op de opene schorrevlakte door middel van vluchtheuvels. Verder ziet ze duidelijk de situatie van het Zwin vóór de aanvang van de landwinning. Terecht situeert ze de eerste dijken in de Noord-Vlaamse kustvlakte ca. 1000. Evenzeer heeft ze gelijk, wanneer ze de waterschappen als zeer oude organisaties beschouwt.

Het werk raakt onvermijdelijk de evolutie van het gehele Zwin aan. Schrijfster handelt over de vele inspanningen van Brugge om het Zwin bevaarbaar te houden. Meermaals gebeurt het dat de inlichtingen, die ze uit haar bronnen haalt, met de onze overeenstemmen, of deze aanvullen. Het moet echter gezegd dat het bestudeerde object, nl. geheel West-Zeeuws-Vlaanderen, ietwat te breed genomen is. Schrijfster was dan ook verplicht om vele interessante gegevens onvermeld te laten, nl. diegene die betrekking hebben op dijkwerk, op de organisatie en de werking van de waterschappen, en zo meer. Haar werk zal zeker dienen als vertrekpunt voor gedetailleerde, plaatselijke studies.

J.D. Chastelain: Bloei en verval van de Zwinstreek, 1957.

Schrijver behandelt het ontstaan van de Zwinhavens. Hij gaat te rade bij historici die reeds gegevens over het Zwin gepubliceerd hebben, maar brengt weinig nieuws. Hij blijft bij de gevestigde opvatting van de geraadpleegde auteurs. Zo staat hij nog bij de voorbijgestreefde stelling dat het Oud Zwin en de Nieuwe Reie twee natuurlijke waterlopen waren, die Brugge met het Zwin verbonden. Betreffende de evolutie van de vaarweg van Brugge naar de zee mist de schrijver de bronnen, waarmee hij de geleidelijke verslibbing van het Zwin had kunnen volgen.

Chastelain bespreekt de oorsprong van Damme. Hij vergelijkt deze woonplaats met de andere die in de streek tussen de Gentele en het Zwin gevestigd zijn. Hij verklaart dat sommige van de door hem opgesomde parochies 'veel ouder geboren waren', d.w.z. veel ouder zijn dan Damme. Zoals bekend is Damme in 1180 tot stad verheven. De nederzetting bestond toen al enkele jaren. Maar Blankenberge, Heist en Knokke zijn wel degelijk jonger dan Damme.

J. Ameryckx-A. Verhulst: Verslag van het Colloquium van Bodemkundigen en Historici, 1958.

Op 14 januari 1958 hielden bodemkundigen en historici te Gent een colloquium over enkele problemen in verband met de historische geografie van de Vlaamse kustvlakte, nl. de datering van de Duinkerke-transgressies en de historisch-geografische situatie van Brugge. Vooral het dateren blijkt een moeilijk probleem, vooral omdat geen directe getuigenissen uit de bewuste perioden overgebleven zijn. Daarnaast steunden enkele leden van het Colloquium op een paar principes die o.i. onhoudbaar zijn.

Prof. Tavernier stelde dat een poldervlakte bewoonbaar kan worden zonder het opwerpen van een beschermende dijk. Onze vraag is dan: hoe redde de bevolking zich telkens er een storm over het kunstgebied woedde? De uitbating van schorren is slechts mogelijk, indien er op de vlakte vluchtheuvels staan waarop de schapekudden toevlucht kunnen vinden. We nemen wel aan dat, vóór de indijking, enkele schaapherders zich op terpen in de schorrevlakte vestigden.

Het gestelde principe bracht mee dat men de bouw van de oudste dijken slechts aanzag als een middel om de opkomende Duinkerke III A tegen te houden.

Aangezien deze overstroming in de 11e eeuw gesitueerd wordt, dan zouden de dijken van de Blankenbergse Watering tussen 1000 en 1050 aangelegd zijn. In hst. I, par. I, wijzen we erop dat een paar parochies tussen de Gentele en de Zidelinge reeds ca. 1000 bestonden. Welnu we geloven niet dat er in de schorrevlakte een volledig georganizeerde gemeente gesticht wordt, tenzij haar grondgebied tegen de vloed beschermd is. We plaatsen bijgevolg de bouw van de waterkering van de Blankenbergse Watering vóór 1000.

Prof. Tavernier meent ook dat de oudste waterkeringen niet in één keer aangelegd werden. Men zou eerst de geulen gedicht hebben, later de bestaande dijkstukken verbonden, en pas na ongeveer 50 jaar de dijklijn op haar volledige lengte en hoogte gebracht hebben. Hoe verliep ondertussen de afwatering? Wat meer is: kan een streek tegen overstroming beschermd worden, indien men in de waterkering enkele sektoren openlaat? Ook is het niet waar dat de oudste polderdijken door afzonderlijke personen of groepen opgeworpen werden. De ommelopers van de Blankenbergse Watering bewijzen dat haar gehele dijklijn Gentele-Evendijk-Zidelinge toebehoorde aan het waterschap, d.i. de gemeenschap van alle eigenaars binnen de waterkering.

Het Colloquium besprak ook de situatie van Brugge. Het ging er vooral om de verbinding tussen de zee en de handelsstad langs de Reie. De bodemkundigen aanvaardden niet dat er, ook maar één kreek overgebleven is die tot Brugge reikte. Welnu dit probleem werd van de verkeerde kant uit bekeken. Daar is immers het onomstotelijke feit dat het water van het stroomgebied van de Reie langs een of andere bedding naar de zee *moest* afvloeien. Deze benedenloop van de Reie was de Scheure, een schorre-kreek ten noordoosten van Brugge. Die waterverbinding is uit het oog verloren, omdat een deel ervan opgenomen werd in het eerste kanaaltje, dat Brugge aangelegd heeft om met de zee verbonden te blijven. Dit kanaal kreeg later de naam Oud Zwin.

Het verslag van het Colloquium vermeldt achteraan een aantal studies, die op de historische geografie van de gehele Vlaamse kustvlakte betrekking hebben. We bedoelen vooral de publikaties van het centrum voor Bodemkartering te Gent.

A. Verhulst: Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200, 1959.

Dit artikel vloeit voort uit het boven besproken Colloquium van 1958. Schrijver wijst vooreerst op de bevindingen van het Centrum voor Bodemkundigen, die een grondige wijziging gebracht hebben in de traditionele opvattingen van R. Blanchard en anderen betreffende historische geografie van de Vlaamse kustvlakte. Daarna tracht hij de resultaten van het bodemonderzoek aan de plaatselijke toestand aan te passen. Schrijver meent dat bewoning van het schorreveld in beperkte mate, en dan nog wel op terpen mogelijk was. Maar verder meent hij, steunend op de oudste zele - en hemeltoponiemen, dat er reeds vóór de indijking boerderijen zonder terp in de schorren gevestigd waren.

Schrijver handelt ook over het Zwin, dat volgens het bodemonderzoek eerst door de Duinkerke III B (midden 12e eeuw) gevormd werd. Daarop antwoorden we dat er vóór de genoemde transgressie een afvoerbedding van de Reie moet bestaan hebben. Deze waterloop, nl. de Scheure, vertoonde een redelijke breedte, aangezien de Evendijk B ter hoogte van Hoeke niet verder oostelijk doorloopt. Deze dijk buigt dan naar het zuiden af en volgt de westoever van de genoemde kreek. We nemen wel aan dat Duinkerke III B de Scheure verbreed en verdiept heeft.

Verhulst wijdt een paragraaf aan het inpolderingswerk. Een deel ervan werd verricht door grote abdijen, zoals Ter Duinen en andere. Het is echter niet waar dat de Abdij van Vaucelles te Knokke aan dijkwerk deelgenomen heeft. Schrijver raakt ook het probleem van het ontstaan van de wateringen aan. Hij kan niet aannemen dat de ingepolderde gewesten van meet af aan een autonoom bestuursapparaat bezaten. Het is nochtans zo dat het grondgebied tussen de Gentele en de Zidelingse één gemeenschap uitmaakte. Dit waterschap verdeelde in gelijke mate de plichten en de rechten van alle gelanden, en was eigenaar van de gemeenschappelijke uitrusting, nl. de weerdijk, het afwateringsstelsel en de verkeerswegen. Deze toestand kan o.i. nergens anders dan bij het ontstaan van de bedoelde polder verworven zijn.

J. De Smet: De oude kaarten van de streek van het Zwin en de Brugse haven in de Middeleeuwen, 1961. Schrijver geeft een kort overzicht van enkele pogingen van Brugge om met de zee verbonden te blijven,

en om het Zwin bevaarbaar te houden. We vermelden hier alleen het niet uitgevoerde plan van Lanceloot Blondeel, die in 1546 een kanaal ontwierp dat te Heist zou uitmonden. J. De Smet bespreekt een aantal kaarten waarop de Zwinmonding voorkomt. Deze documenten bestrekken de periode 15e-19e eeuw. Hij vermeldt ook enkele gegevens over de loodsen en de bakens van het Zwin.

A. Verhulst: Het landschap in Vlaanderen, 1964.

Schrijver stuit op moeilijkheden, wanneer hij het waterloppennet ten noorden van Brugge tracht te bepalen. De oorzaak daarvan is dat hij en zijn voorgangers niet uitgingen van principieel dat het stroomgebied van de Reie een afvoerbedding naar zee moest hebben. De benedenloop van de Reie was, zoals we reeds aantoonde, de Scheure of Zwin. Na de bouw van de Lange Dijk ($\pm$ 1060) groef Brugge na elkaar verscheidene kanalltjes om het contact met de zee in stand te houden.

Verhulst stelt dat de Evendijk B niet in één keer opgeworpen werd. We moeten dan aannemen dat er te Oostkerke enige tijd een gat in de waterkering bestaan heeft. Schrijver ziet het wel juist, wanneer hij schrijft dat het inpolderingswerk de vernauwing van het Zwin in de hand gewerkt heeft. We gaan echter niet akkoord met de datering van enkele poldertjes op de westoever van het Zwin. In dit gewest is de landwinning ca. 1300 voorlopig ten einde gelopen, omdat men de grens van de toenmalige schorre bereikt had.

L. Dendooven: De nieuw-hazegras-polder, 1968.

Schrijver begint zijn werk met een fragmentair overzicht van de indijkingen en de dijkplannen die, op de westoever van het Zwin aan de Nieuwe Hazegraspolder voorafgegaan zijn. Hij verwijst uiteraard naar de erfelijke verpachting van 1428. De geleidelijke aanwas van het Hazegras wordt onduidelijk weergegeven. Wegens gebrek aan bronnen kan schrijver heel weinig uitweiden over het dijkwerk van 1784. Daardoor komt de figuur van Ph. F. Lippens, de grote indijker van het Hazegras onvoldoende tot zijn recht.

Verreweg het grootste deel van het boek beschrijft de uitbating van de Nieuwe Hazegraspolder. Dendooven steunt op eigentijdse documenten, b.v. dagboeken van kasteleins, en op getuigenissen van oude-

re boeren en boereknechten. Hij brengt massa's details over de grondbewerking, de bemesting en het oogstwerk. Ook de verschillende soorten vee krijgen voldoende aandacht. Het werk bevat vele gegevens over het dagelijkse leven van de landelijke bevolking. Schrijver trekt de geschiedenis van de landbouw en de veeteelt door tot ca. 1965.

N. Pannier: De datering van de Duinkerke III B transgressie en het dijksysteem ten noorden van Brugge, 1970.

Schrijfster steunt verder op stelling van Prof. Tavernier, dat de oudste dijken van de Vlaamse kustvlakte aangelegd werden om de opkomende Duinkerke III A tegen te houden. Als gevolg daarvan zou, in de streek tussen de Gentele en het Zwin, de dijkbouw niet vóór 1100 mogen gesteld worden. N. Pannier aanvaardt bewoning in het bedoelde gewest reeds vóór het bestaan van een waterkering. Ze schrijft „Wanneer nu de bewoners van de door de zee bedreigde gebieden, langs de zee kust en de oevers van de Sincfal, vaststellen dat hun gronden regelmatig en steeds meer door de zee overstroomd worden (hier wordt de opkomende Duinkerke III B bedoeld), besluiten ze in te grijpen. Misschien herinneren ze zich de catastrofe van de vorige eeuw en willen ze handelen vóór dat het water opnieuw hun dorpen overstroomt. Slechts een klein strookje langs de kust prijsgevend, beginnen ze een lange, boogvormige dijk (nl. de Evendijk B) te bouwen, die het zeewater moet tegenhouden” (p. 116). Zoiets is toch een onmogelijke situatie: dorpen op een onbeschutte schorrevlakte, boeren op zilte gronden.

N. Pannier handelt over de datering van de Duinkerke III B. Ze citeert een aantal teksten uit 1134, 1135 en 1137, die grote overstromingen op de kusten van de Nederlanden verhalen. Drie ervan situeren de ramp in Vlaanderen. Die stormachtige periode moet inderdaad niet als het begin, maar als het hoogtepunt van de Duinkerke III B beschouwd worden. Schrijfster stelt dit begin terecht enkele jaren vroeger. De bouw van de Evendijk B ligt dus zeker vóór 1134.

N. Pannier bespreekt de opvatting van Prof Verhulst over de datering van de Evendijk B. Volgens de laatstgenoemde werd de sektor Uitkerke-Hoeke ca. 1134 gebouwd, en de sektor Hoeke-Damme ca. 1170. N. Pannier vraagt zich dan af: indien de Even-

dijk B te Hoeke eindigde, en niet tot de grens van de Zandstreek te Moerkerke doorliep, met welk middel kon men dan de Duinkerke III B beletten geheel het land achter de Evendijk B te overspoelen? Volgens de Bodemkaart werd dit niet door de Duinkerke III B overstroomd — er zijn wel dijkbreuken voorgevallen. Alleen al om deze reden moet men de dijklijn Uitkerke-Hoeke-Damme vóór 1100 stellen.

We gaan volledig akkoord met de volgende opvatting van schrijfster: „Opdat een dijk werkelijk doeltreffend zou zijn moet ze een gesloten geheel vormen en dáár beginnen en dáár eindigen, waar de natuur of reeds bestaande verdedigingsmiddelen haar rol overnemen” (p. 123). De Evendijk B begint inderdaad te Uitkerke in de Oostdijk van Blankenberge, en eindigt op de grens van de Zandstreek ten zuiden van Damme. De reden waarom de genoemde dijk te Hoeke scherp naar het zuiden moest afzwenken, was het bestaan van een brede schorregeul. R. De Keyser heeft reeds op het bestaan van die kreek gewezen¹. Deze geul was de Scheure, de benedenloop van de Reie. In de periode dat de Evendijk B gebouwd werd, was men nog niet in staat om de monding van de Scheure af te dammen. De dijkwerkers hebben die monding buiten hun dijk gelaten. De dijk liep dan op de westzijde van de Scheure zuidwaarts. Verder zuidelijk, waar de Scheure smaller was, heeft men wel een dam kunnen leggen.

A. D'hont: Dagklapper uit Knokke, 1970.

In zijn eerste paragrafen bespreekt schrijver kort de geschiedenis van Knokke, die aan de badstad voorafgaat. Hij haalt gegevens uit verscheidene vroegere auteurs. Hij schenkt daarbij te veel aandacht aan legenden en kroniekschrijvers, b.v. Becanus. Deze noemt de Menapische bevolking rond de Zinkval zo maar Levaci. Vandaar is er slechts een stap naar de volgende taalkundige onzin: de naam Levaci stamt af van het Vlaams, nl. de 'lege wacht'. Deze Kelten zouden reeds in de Romeinse periode Vlaams gesproken hebben! Die denkbeeldige 'Lage Wacht' zou daarna met de Romeinen uit onze gewesten verdwenen zijn!

¹ R. De Keyser, De ontwatering ten noorden van Brugge vóór 1421, R.d.P. 6de jaar, nr 4, p. 122.

A. D'hont gebruikt een aparte methode om de geschiedenis van de badstad te benaderen, nl. gesprekken met een groot aantal bewoners van Knokke, die hij uit alle lagen van de bevolking gekozen heeft. Zijn gesprekspartners weten heelwat uit de periode sedert ca. 1900. Ieder vertelt de ervaringen die hem het meest troffen, of die hem het dierbaarst zijn. Allen zien ze Knokke vanuit een persoonlijk gezichtsveld. Talrijke details vertonen een zeer volks karakter. Een kritisch ingesteld historicus zal die overtalrijke persoonlijke elementen kunnen gebruiken als bouwstenen voor een studie over de badstad. Zeer waardevol zijn de grafische en fotografische documenten, waarmee A. D'hont zijn Dagklapper illustreert.

Voor wat de geschiedenis van de polders betreft steunt schrijver niet genoeg op de nieuwste gegevens op het gebied van de historische geografie. Hij gaat te rade bij Gerard Adriaenssens uit het Haze-gras (p. 52-55). Deze bezit een zeer grote belangstelling voor het hem omringende polderland en voor de indijking van de Zwinmonding. Maar bij het dateren van de vele poldertjes op beide oevers van de Reigaarsvliet vertrekt hij van een paar niet gefundeerde principes. Het is vooreerst hoegenaamd niet bewezen dat het winnen van de opeenvolgende polders telkens na een tussenruimte van precies 30 jaar gebeurde. De bouw van een dijk kon immers door allerlei omstandigheden versneld of vertraagd worden.

Ook houdt G.A. geen rekening met de Duinkerke-transgressies. Hij verwaarloost helemaal de ommelopers, de primordiale bronnen bij een topografische studie. Hij heeft een dijkschema van de streek tussen de Evendijk B en het Zwin opgesteld. Maar in zijn begeleidende commentaar steunt hij nergens op een geschreven bron. Het gevolg van dit alles is een aantal elementaire vergissingen. Deze worden hieronder in korte woorden rechtgezet:

1. Het Middenland achter de Evendijk B-Kalvekedijk — G.A. noemt dit gewest Oudland — zou omstreeks 900 gewonnen zijn, d.w.z. nog vóór de bouw van Gentele-Evendijk-Zidellinge. Het bedoelde gebied heeft echter in de eerste helft van de 11e eeuw nog de Duinkerke III A doorgemaakt, en is pas ca. 1060 ingedijkt.

2. G. A. tekent 9 polders tussen de Kalvekedijk en Vijfhuizen, d.i. 3 te veel omdat hij de eigenlijke Volkaartsgotepolder zonder enige grond in 4 poldertjes onderverdeelt.

3. De 9 polders zouden gewonnen zijn in een perio-

de die loopt van 940 tot 1170. Welnu het bedoelde gewest werd overspoeld door de Duinkerke III B, die in het midden van de 12e eeuw plaats gehad heeft. De inpoldering van de streek tussen de Zomerdijk-Kalvekedijk en Vijfhuizen loopt van ca. 1170 tot ca. 1290.

4. De Vardenaarspolder was bij zijn ontstaan langs de noordzijde niet door duinen afgesloten. Daar werd de Groene Dijk gebouwd. De duinvorming dateert in deze sektor eerst uit de 14e eeuw.

5. De daaropvolgende polder heette niet Tolpaarts-polder, en zijn dijk droeg niet de naam Tolpaartsdijk. Dit poldertje heette, blijkens de oudste vermelding in 1255, Keuvelpolder. Talpaart was de naam van een perceel in de bedoelde polder.

6. Te Knokke hebben geen monniken aan de landwinning meegewerkt. De Abdij van Vaucelles kocht wel een grote oppervlakte grond uit reeds bestaande polders. De Monnikendijk heeft zijn naam alleen aan dit laatste feit te danken. Verder bestond er geen tweede Monnikendijk. Op die plaats ligt de Keuvelwatergang.

7. Zoals we boven schreven, omvat de oorspronkelijke Volkaartsgote geheel het gewest, dat G.A. in 4 poldertjes verdeelt. Er bestond immers geen tweede Monnikenpolder en geen polder van de Kleine Keuvel. Het zogenoemde Papenpoldertje, dat aan de pastorie van Knokke toebehoorde, vormde slechts een klein onderdeel van de Volkaartsgotepolder, en was niet door een dijk van de rest afgescheiden. Trouwens de Kalfstraat is nooit een dijk geweest.

8. De dijk van de Butspolder heette niet de Brabanderdijk of Steven de Brabanderdijk. De Brabander is een stuk land in de Butspolder.

9. Ook het dijkensysteem ten oosten van de Reigaarsvliet bevat fouten. De naam Sint-Annapolder kwam pas in de 17de eeuw op, nadat de Cantelmolinie aangelegd was. De oorspronkelijke Greveningepolder strekt van de Bloelozedijk tot Mude. Daarnaast werden in het bedoelde gewest enkele poldertjes vergeten.

10. G. A. begrijpt niet goed de situatie van de Reigaarsvliet. Deze was een belangrijke bijrivier van het Zwin, en niet de monding van het Oud Zwin. De Reigaarsvliet zelf had vertakkingen, waarvan de voornaamste tot bij de latere Schapenbrug spoelde. De hoofdtak is in 1422 bij Vijfhuizen afgedamd. Het overblijvende deel van de geul diende als oostgrens van de Hazegrasschorren. Het oud Zwin werd in de 13e eeuw met de Reigaarsvliet te Schapenbrug ver-

bonden, en op die plaats werden in die periode twee sluizen gebouwd. De sluis die G. A. 1 km ten noordoosten van Schapenbrug tekent, dateert uit 1640.

In zijn boek verwerkt A. D'hont, zoals gezegd, overleveringen uit vroegere eeuwen, die door oudere mensen nog steeds als vaststaande historie aanvaard worden, o.a. de legende van de verzwolgen Sint-Katerinakerk, de watergeesten van de Duivelsput, de zg. watermolen bij het Kalf, en zo meer. Schrijver loopt

het gevaar dat hij een nieuwe legende in omloop zal brengen. Hij heeft op de kaart van Ferraris (1788), in het lijnenspel van de percelen even ten noordwesten van de Kalfmolen, een kerkje herkend (p. 38). Het is echter een feit dat de parochie Knokke nooit meer dan één kerk bezat, nl. de thans afgebrokene Sint-Margaretakerk. Eerst na 1900 werden er in de aangroeiende badstad nieuwe kerken gebouwd.